

נויה רימלט. הפמיניזם המשפטי מתיאוריה למעשה:
 המאבק לשוויון בין המינים בישראל ובארצות הברית.
 חיפה: פרדס ואוניברסיטת חיפה. 2010. 285 עמודים

חוה דיין*

ספרה של נויה רימלט מנתח את הקשר האמפירי בין פמיניזם למשפט ופורם בסבלנות רבה את המארג הסבוך והסמוי של קשרי הגומלין ביניהם. הספר מתמקד בדיאלוג המכוון והזיום שניסה, ועדיין מנסה, הפמיניזם על זרמיו ומצעיו לכונן עם עולם המשפט, ובתוך כך מתאר את השינוי החברתי שהוביל הפמיניזם באמצעות פירוק והבניה מחדשת של המשפט, על חוקיו ופסיקותיו. המשפט בהקשרו של התהליך הפמיניסטי הזה משמש חליפות כאובייקט לשינוי, כזירה לשינוי וכסוכן השינוי. הבחירה בשיח הפמיניסטי כחקר מקרה לניתוח אמפירי כזה היא ראויה, משום שלשיח הפמיניסטי אכן הייתה, ועדיין יש לו, מכוונות יסודית להיבט המעשי, או כמו שרימלט מציינת, "יומרה ברורה ומוצהרת שלא להסתפק בביקורת המציאות החברתית והמשפטית הקיימת, אלא גם להשפיע על שינויה" (עמ' 9). בצד התובנות החברתיות-משפטיות, הבחירה בפמיניזם המשפטי פותחת (אולי אף בלי שהחברת התכוונה) הזדמנות לרפלקסיה מבוקרת על המגמה ההולכת ומתרחבת להשתמש במשפט, על יתרונותיו ומגבלותיו, ככלי בזירת הפעולה החותרת לשינוי חברתי.

הספר מרחיב את עבודת הדוקטורט של רימלט, דומות, שונות ושוויון בין המינים בראי המשפט האמריקני והישראלי (אוניברסיטת תל אביב, הפקולטה למשפטים, 2001) וכורך בה גם כמה ממאמריה המאוחרים יותר. חלקו הראשון מתבסס על חקר המקרה של הפמיניזם האמריקאי, שהיה במובנים רבים פורץ דרך ומודל לחיקוי בקרב השדולות הפמיניסטיות בכל העולם. חלק זה מציג את השלבים המרכזיים בהתפתחותה של התודעה הפמיניסטית, את הזרמים העיוניים העיקריים בה ואת פעילותה בהקשר של סוגיות מגדריות בחקיקה ובפסיקה. חלקו השני של הספר בוחן את התפתחות השיח התיאורטי והמעשי בפמיניזם המשפטי בישראל. הבחירה להתחיל את הניתוח בחקר המקרה האמריקאי היא נכונה, ולו מהטעם ההיסטורי שבגיניו ראוי להתחיל כל ניתוח כזה בפעילות החלוצה שהתפתחה באמריקה. גם מקומה המרכזי של הפעילות האמריקאית בהפרייתו ובגיבושו של השיח הפמיניסטי בארץ מצדיקה כרונולוגית ורעיונית את הבאת החלק הראשון של הספר לפני ניתוחו של השיח בארץ. חלוקתו של הספר לשני חלקים מוצדקת אפוא כשלעצמה, אך מניבה אסימטריה שנעוצה בעושרו התיאורטי הרב של הפרק האמריקאי אל מול חקר הפמיניזם הישראלי, שמטבע הדברים עשיר פחות בפיתוחים תיאורטיים. רימלט מפצה במידת מה על חוסר האיזון המובנה באמצעות עיבוי החלק השני בניתוח אמפירי של פסיקה עדכנית העוסקת ביישומם ובפרשנותם של מהלכי חקיקה שהוביל הפמיניזם הישראלי בשנות התשעים. עצם כתיבתו של החלק הראשון, האמריקאי, בשפה העברית, פותח בפני קהל הקוראים בישראל צוהר רחב לעולם התוכן של תיאוריות פמיניסטיות. כמתואר בחלק זה של הספר,

* המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

השיח האמריקאי פיתח מבחינה תיאורטית הן את המישור האינטרדיסציפלינרי בשיח הפמיניסטי (קו התפר שבין משפט, חברה ומגדר), והן את המישור האינטרדיסציפלינרי (זרמים תיאורטיים בשיח הפמיניסטי עצמו). על תרומות תיאורטיות אלה יש להוסיף את התרומה האמריקאית הייחודית לפיתוח המכוונות המעשית בהקשר המשפטי, שצמחה מתוך רפלקסיה על הניסיונות הפמיניסטיים להביא לשינוי חברתי-מגדרי. ההתמקדות המעשית בסוגיות קונקרטיות של חקיקה ופסיקה מינפה את פועלן של השדולות הפמיניסטיות בכל העולם והייתה מקור השראה ומודל לחיקוי גם לשיח הפמיניסטי בארץ.

החלק השני של הספר מתמקד כאמור בניתוח תיאורטי ומעשי של השיח הפמיניסטי הישראלי. בניתוחה מאבחנת רימלט כיצד היבטים היסטוריים, אידיאולוגיים וחברתיים שזורים הלכה למעשה במאפייני השיח המשפטי המגדרי בישראל. בהקשר זה, למשל, האתוס התרבותי-סוציאליסטי בשילוב החוקים הסוציאליים (שנועדו לאפשר לנשים להמשיך ולהרים את תרומתן האזרחית לקיומה של המדינה באמצעות הבאת ילדים לעולם) אפשרו לפמיניזם הישראלי לנקוט אסטרטגיה ייחודית: חתירה לשוויון מגדרי בלי שהמאבק יפגע בתחומים שבהם הייתה כבר חקיקה של זכויות מיוחדות לנשים.

חלק זה של הספר חף מהאדרה ומאידיאליזציה ומיטיב לתאר את ההישגים הפמיניסטיים באופן ריאליסטי. מנקודת מבט כזאת רימלט מצביעה על היישום הבעייתי של עקרונות כבוד האדם – ששורשיו הרעיוניים נעוצים במהפכה החוקתית של שנות התשעים – כמו שמשקף בפסיקות הערכניות של החוק למניעת הטרדה מינית. רימלט טוענת שבפועל, הפסיקה ממססת את ההיבט המגדרי שבחוק ומותירה אותו כהסדר אינדיבידואלי שמעודד סטריאוטיפיזציה של נשים ומחזק את המסד המוסרני והפטריארכלי של המבנה החברתי (עמ' 203, 221-225). גם בהתייחסה למאבק הפמיניסטי לשילוב נשים בתפקידי לחימה מאבחנת רימלט את ההישגים החלקיים והמקוטעים בצד הסגרגציה המחודשת בקטלוג המקצועות הצבאיים הנחשבים גבריים, שהותירה בעצם את תקרת הזכוכית על מקומה (עמ' 243). גם בהקשר של המאבק הפמיניסטי לשילוב נשים בדירקטוריונים טוענת רימלט שבצד ההצלחות השוליות שהחוק מנחיל, הוא תורם לחיזוק האבטיפוס הגברי של קריירות "מוצלחות ונחשקות" וממזער בתוך כך את ערכם, חשיבותם ושכרם של עיסוקים שנחשבים נשיים (עמ' 172). מאירת עיניים ומרירה במיוחד היא הרטרופקטיבה שמציעה רימלט על המאבק המשפטי לשוויון מגדרי בזכות לחופשת לידה, שכניגוד לכוונתו המקורית דווקא מחזק את המשך הדרתה של האישה היולדת מספרות הליבה החברתיות (עמ' 183-188).

במבט פנורמי, העבודה האמפירית בספר מרשימה, מוקפדת ומקיפה. עם זאת, ואף שהניתוח מתפרש על פני ענפי משפט מגוונים (אזרחי, מנהלי, ציבורי ודיני עבודה), הוא אינו מגיש ניתוח מעמיק כזה בהקשר של המשפט הפלילי (למעט הדיון בהיבט הפלילי של החוק למניעת הטרדה מינית). אף שהפמיניזם לא הוביל מאבקים לשינוי המשפט הפלילי באופן מובהק, מפורש ומוחצן, הכללתה של זווית כזו דווקא מוצדקת בעיניי; המאבק הסיזיפי של ארגוני נשים בזירה המשפטית הזאת, אף אם תנובתה דלה, מצדיק ניתוח ממוקד בפעילות המתקיימת בשנים האחרונות הן במדינות רבות באמריקה והן בישראל. פעילות פמיניסטית ניכרת לאחרונה בניסיונות לטפל בסוגיות פליליות הנוגעות בהטיות מגדריות פוגעניות בהקשר של סייגים לאחריות פלילית (כגון בטענות של קנטור, הגנה עצמית ואחריות מופחתת), ובהקשר של עברות שסטטיסטית פוגעות בעיקר בנשים (כגון אונס, אלימות

במשפחה וסחר בבני אדם). בהחלט ראוי ומסקרן היה לקרוא ניתוח אמפירי ועיוני גם על הפעילות הפמיניסטית בתחום המשפטי הזה.

עוד בולטות בהיעדרן תובנות עיוניות מעמיקות בדבר הקשר שבין תיאוריה למעשה, כמו שמבטיח שמו של הספר. אמנם ניכר בהחלט הניסיון המכוון למוסס את החיץ הדיכוטומי שהפרדיגמה המשפטית השמרנית מתעקשת לשמר בנוגע לתיאוריה ומעשה, ובכל זאת, עיקר הניסיון של רימלט להתמודד עם סוגיה זו מבוסס על הדגמה אמפירית שאינה מציעה תובנות עיוניות מובהקות על האופן שבו התיאוריות פועלות על עולם המעשה, ועולם המעשה פועל בתורו על התפתחותן ועיצובן של התיאוריות. ניתוח עיוני ומובנה כזה היה מציע יותר מהצצה מזדמנת, אקלקטית ומקוטעת במאפיינים ההדדיים והספירליים של הקשר בין השניים, וממילא היה מוכיח את היעדרה של הדיכוטומיה הפרדיגמטית. תובנות עיוניות על תהליך ספירלי כזה – שבמהלכו תיאוריה מופעלת על השטח, ותגובה של השטח מעודדת רפלקסיה על הפרדיגמה התיאורטית וחוזר חלילה – הוא מעניין וחשוב לא רק להבנת השיח הפמיניסטי המשפטי אלא להבנת התפתחות המדע וההוויה האנושית בכלל. במתכונת הנוכחית של הספר, התובנות העיוניות החשובות הללו חבויות בחומר האמפירי ומחייבות את הקורא לדלותן ולהסיקן בכוחות עצמו.

הערה מתודית אחרונה נוגעת לאופן שבו מסתיים הספר. אף שראוי לציין הניסיון המודע לספק "מדריך פעולה" לפעילות פמיניסטית עתידית רצויה – למשל ההצעה להנגיש את עולם העבודה לספירה הפרטית-נשית בחופשת הלידה (עמ' 187) וההצעה להתמקד במאבק על שכר שווה בעבור עבודה שוות ערך (עמ' 176) – קריאת הספר מותירה תחושה שחסר סיכום מובנה ותמציתי של עיקרי הממצאים האמפיריים שנתחו בו. כך, חלק הארי של אחרית הדבר יועד לדיון ראשוני בדו"ח הביניים של ועדת שניט על חלוקת האחריות ההורית בתקופת הגירושין ואחריה, אך הוא אינו יכול לשמש חלופה ראויה לסיכום המתבקש בהקשר של הפעילות הפמיניסטית המשפטית הענפה. מבחינה זו נותרת העבודה האמפירית המקיפה בלא הסיכום הראוי לה, וחבל.